

Uchwała z dnia 2 lutego 2011 r.

I UZP 5/10

Przewodniczący SSN Katarzyna Gonera, Sędzia SN Roman Kuczyński (sprawozdawca), Sędzia SA Krzysztof Staryk.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na w dniu 2 lutego 2011 r. sprawy z odwołania Barbary K. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w Ł. o zasiłek pogrzebowy, na skutek zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Łodzi postanowieniem z dnia 16 listopada 2010 r. [...]

„Czy uprawnionym podmiotom przysługuje prawo do zasiłku pogrzebowego w razie śmierci osoby, o której mowa w art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 roku o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tj. Dz.U. z 2009 r., Nr 153, poz. 1227) jeżeli podczas uroczystości pogrzebowych w obrządku religijnym pochowano wyłącznie pukiel włosów zmarłego i jego rzeczy osobiste?”

p o d j ą ł uchwałę:

Koszty symbolicznego upamiętnienia osoby zmarłej, która pisemnym oświadczeniem wyraziła wolę przekazania swoich zwłok publicznej uczelni medycznej dla celów naukowych, są kosztami pogrzebu w rozumieniu art. 78 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 153, poz. 1227 ze zm.) i uzasadniają roszczenie o zasiłek pogrzebowy, o którym mowa w art. 77 ust.1 tej ustawy.

U z a s a d n i e n i e

Sąd Okręgowy-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Łodzi przy rozpoznawaniu apelacji od wyroku Sądu Rejonowego w Łodzi z 27 maja 2010 r., postanowieniem z dnia 16 listopada 2010 r. [...] przedstawił Sądowi Najwyższemu następują-

ce zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości: „Czy uprawnionym podmiotom przysługuje prawo do zasiłku pogrzebowego w razie śmierci osoby, o której mowa w art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 153, poz. 1227), jeżeli podczas uroczystości pogrzebowych w obrządku religijnym pochowano wyłącznie pukiel włosów zmarłego i jego rzeczy osobiste?”

Przedstawione pytanie wyłoniło się w następującym stanie faktycznym. W dniu 26 marca 2009 r. zmarł mąż wnioskodawczynie, który 8 lutego 2007 r., poświadczonym notarialnie oświadczeniem przekazał swoje ciało, na wypadek śmierci, na rzecz Katedry Morfologii Zakładu Anatomii Prawidłowej i Klinicznej Uniwersytetu Medycznego w Ł. Na prośbę żony odcięto i przekazano jej pukiel włosów zmarłego, zaś ciało, zgodnie z jego wolą, przekazano placówce naukowej. W dniu 1 kwietnia 2009 r. została odprawiona msza żałobna w intencji zmarłego, a następnie na cmentarzu odbyły się uroczystości pogrzebowe, w czasie których rodzina złożyła do grobu urnę zawierającą pukiel włosów zmarłego oraz jego rzeczy osobiste.

Sąd zadający pytanie przedstawił trzy możliwe stanowiska: pierwsze - przyjęte przez organ rentowy, zgodnie z którym zasiłek pogrzebowy nie przysługuje w sytuacji, gdy doszło do symbolicznego pogrzebu, a nie do pogrzebu zwyczajowo przyjętego, czyli takiego, w trakcie którego odbywa się pochówek zwłok. Organ rentowy uważa, że nie może być mowy o pochówku zmarłego, którego zwłoki przekazano uczelni do celów naukowych. Po spełnieniu tych celów, zwyczajowo do pochówku zobowiązuje się placówka przyjmująca zwłoki. Tak więc nie może być prawa do zasiłku pogrzebowego, gdyż nie pochowano zwłok zmarłego, a co za tym idzie, nie zostały spełnione przesłanki z art. 78 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Organ rentowy stwierdził również, że pukiel włosów nie może być traktowany na równi ze zwłokami; drugie - przyjęte w zaskarżonym wyroku przez Sąd Rejonowy, zgodnie z którym pukiel włosów zmarłego stanowi szczątki ludzkie. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 7 grudnia 2001 r. w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi (Dz.U. Nr 153, poz.1783 ze zm.) stanowi, że do postępowania ze szczątkami stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące postępowania ze zwłokami. Skoro tak, to pochowanie pukla włosów zmarłego, jest w istocie pochowaniem szczątków ludzkich. Osoba, która poniosła koszty pogrzebu, ma więc prawo do zasiłku pogrzebowego w pełnej wysokości, bowiem świadczenie to ma charakter zryczałtowany; trzecie - za którym

opowiada się Sąd Okręgowy, zgodnie z którym uprawnionym podmiotom przysługuje prawo do zasiłku pogrzebowego w razie śmierci osoby, o której mowa w art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS, pomimo że doszło jedynie do pogrzebu symbolicznego, podczas którego do grobu złożono pukiel włosów i rzeczy osobiste zmarłego. W ocenie Sądu Okręgowego nie ma żadnych podstaw do odmowy wypłacenia w takiej sytuacji zasiłku pogrzebowego. Bezsporne jest, że doszło do ceremonii pogrzebowej, a ponieważ przepis art. 78 ust. 1 ustawy emerytalnej wprost stanowi, że zasiłek pogrzebowy przysługuje osobie, która pokryła koszty pogrzebu, zatem wnioskodawczyni spełniła wszelkie kryteria. Zdaniem Sądu Okręgowego, brak definicji pojęcia „pogrzeb” w ustawie o emeryturach i rentach z FUS pozwala na uznanie, że przepis art. 78 ust. 1 ustawy ma zastosowanie również wówczas, gdy poniesiono koszty pogrzebu symbolicznego. Sąd Rejonowy, zmieniając zaskarżoną decyzję uznał, że szczątkami ludzkimi są włosy, a co za tym idzie, że w przedmiotowej sprawie doszło do rytualnego pogrzebu z pochówkiem ludzkich szczątków. Z powyższym stanowiskiem nie sposób się zgodzić. Definicja szczątków ludzkich zawarta jest w rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 7 grudnia 2001 r. w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi. Zgodnie z § 8 ust. 1 pkt 3 szczątkami są części ciała ludzkiego, odłączone od całości i do postępowania z nimi stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące postępowania ze zwłokami. Wydaje się niemożliwe przypisanie włosom ludzkim miana szczątków, bowiem z doświadczenia życiowego jest wiadome, że wobec tego rodzaju martwych tkanek (bezsparnie ludzkich) nie stosuje się procedur pochówku zwłok (patrz zakłady fryzjerskie). Podsumowując Sąd Okręgowy skłania się ku stanowisku, że przepis art. 78 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS daje prawo do przyznania zasiłku pogrzebowego również w sytuacji poniesienia kosztów pogrzebu symbolicznego, podczas którego nie pochowano ani zwłok, ani ludzkich szczątków.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Kluczowe dla rozstrzygnięcia sformułowanego zagadnienia jest ustalenie przesłanek nabycia prawa do zasiłku pogrzebowego. Miarodajne są w tym zakresie art. 77-81 ustawy emerytalnej. W myśl wskazanych przepisów zasiłek pogrzebowy jest jednorazowym świadczeniem przysługującym osobie w razie ziszczenia się ryzyka śmierci i związanej z nią konieczności poniesienia kosztów pogrzebu. Wykładnia

gramatyczna wyrazu „osoba” nakazuje kwalifikować tu zarówno osoby fizyczne, jak i prawne, jednak wydaje się, że zamysłem ustawodawcy było uwzględnienie tylko tych pierwszych. Gdyby art. 78 ust. 1 miał dotyczyć również osób prawnych, nieuzasadnione byłoby wyłączenie niektórych z nich do odrębnej regulacji (art. 78 ust. 2). W obrębie osób fizycznych (art. 78 ust. 1), nie zachodzi żadne pierwszeństwo krewnych lub innych osób bliskich. Musi jedynie nastąpić pokrycie kosztów pogrzebu. Koszty pogrzebu obejmują wydatki odpowiadające zwyczajom panującym w środowisku, do którego zmarły należał. Do wydatków tych zalicza się: koszty przewiezienia zwłok do miejsca ich pochowania, nabycia i urządzenia grobu, wystawienia nagrobka odpowiadającego zwyczajom środowiska. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 1969 r., II PR 641/68 (OSNCP 1970 nr 2, poz. 33), do kosztów pogrzebu można zaliczyć umiarkowany wydatek poniesiony na zakup niezbędnej odzieży żałobnej, której noszenie zarówno w czasie pogrzebu, jak i przez dłuższy czas po zgonie osoby bliskiej jest zwyczajowo przyjęte w wielu środowiskach w naszym społeczeństwie. Z kolei w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 stycznia 1982 r., II CR 556/81 (Lex nr 8388) stwierdzono, że obowiązek zwrotu kosztów pogrzebu na podstawie art. 446 § 1 k.c. obejmuje zwrot kosztów bezpośrednio z pogrzebem związanych (przewóz zwłok, nabycie trumny, zakup miejsca na cmentarzu itp.), jak również zwrot wydatków odpowiadających zwyczajom danego środowiska. Do tych wydatków zalicza się koszt postawienia nagrobka (w granicach kosztów przeciętnych, jeżeli nawet koszty rzeczywiste były znacznie wyższe), wydatki na wieńce, kwiaty, zakup odzieży żałobnej, poczęstunek osób biorących udział w pogrzebie, przy uwzględnieniu okoliczności konkretnego przypadku. Przepisy ubezpieczeń społecznych określające zasady przyznawania zasiłków pogrzebowych jednoznacznie (według art. 78 ust. 1 zasiłek pogrzebowy przysługuje osobie, która pokryła koszty pogrzebu) wskazują, że kwestię uprawnienia do zasiłku pogrzebowego powinno się rozstrzygać uwzględniając przede wszystkim jego funkcję. Z punktu widzenia ryzyka socjalnego, zasiłek pogrzebowy służy nie tyle ochronie na wypadek śmierci żywiciela (to ryzyko objęte jest bowiem rentą rodzinną), ile ryzyka poniesienia kosztów pogrzebu, przy czym podkreślić trzeba, że nie są to koszty związane wyłącznie z wąsko rozumianym pochówkiem, a zatem złożeniem zwłok czy szczątków ludzkich do grobu. Mając powyższe na uwadze nie jest zasadne zawężenie pojęcia „kosztów pogrzebu” do wąsko rozumianego pojęcia „pochówku”, którym posługuje się ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (jednolity tekst: Dz.U. z 2000 r. Nr 23,

poz. 295 ze zm., dalej nazywana ustawą o cmentarzach) oraz wydane na jej podstawie odpowiednie rozporządzenia. Na podstawie ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych możliwe wydaje się uznanie istnienia prawa do zasiłku pogrzebowego w sytuacji, gdy przyjmie się, że odcięte włosy są szczątkami ludzkimi. Z medycznego punktu widzenia ciało ludzkie, to fizyczny komponent organizmu ludzkiego składający się z: około 60 % wody, składników organicznych, czyli zbudowanych na bazie węgla: lipidów, białek, węglowodanów i kwasów nukleinowych oraz składników nieorganicznych. Nie ulega wątpliwości, że włosy są wytworem ciała ludzkiego z nim związanym. W doktrynie prawa cywilnego, analizując kwestię, czy ciało ludzkie bądź jego części mogą być uznane za przedmiot obrotu prawnego, stwierdza się jednoznacznie, że włosy są tkankami ciała człowieka [W. Katner (w:) System prawa prywatnego, Prawo cywilne - część ogólna, pod red. M. Safjana, Warszawa 2007, s. 1198; w ten sposób także: M. Safjan: Prawo wobec ingerencji w naturę ludzkiej prokreacji, Warszawa 1990 r., s. 223, który pisze o włosach jako „odłączonych od organizmu częściach ciała”]. Mogą być więc potraktowane jako części ciała ludzkiego, odłączone od całości w rozumieniu § 8 ust. 1 pkt 3 rozporządzenia. Również z medycznego punktu widzenia należy stwierdzić, że ludzki włos jest tkanką, na podstawie której możliwe jest ustalenie genotypu człowieka, a zatem jest takim samym elementem ciała ludzkiego, jak każdy inny. Nie oznacza to jednak, że z odciętym włosem ludzkim należy się obchodzić każdorazowo jak ze zwłokami, podobnie zresztą, jak z usuniętymi zębami mlecznymi, czy stałymi, amputowaną kończyną czy inną częścią ludzkiego ciała odłączoną od niej chirurgicznie bądź w inny sposób, jeżeli nie dochodzi (nie doszło) do śmierci człowieka. Sposób postępowania z częściami ciała ludzkiego jest w dużej mierze uwarunkowany kulturowo, co częściowo znajduje odzwierciedlenie również w obowiązującym prawie. Zgodnie bowiem z § 8 ust. 3 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 7 grudnia 2001 r. w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi do pochowania szczątków, o których mowa w jego ust. 1 pkt 2 i 3 wymagane jest zaświadczenie stwierdzające ich pochodzenie wystawione odpowiednio przez lekarza zakładu opieki zdrowotnej lub lekarza wykonującego zawód w ramach indywidualnej praktyki lekarskiej, indywidualnej specjalistycznej opieki lekarskiej lub grupowej opieki lekarskiej. Chodzi przede wszystkim o ustalenie, że część ciała ludzkiego pochodzi od osoby zmarłej. Tym samym włosy mogą być traktowane jak szczątki ludzkie, pod warunkiem, że osoba, od której określona część ludzkiego ciała pochodzi, zmarła i zostało to stwierdzone we właściwy sposób. Wydaje się więc, że

w przypadku przekazania ciała do celów naukowych możliwy byłby pogrzeb (pochówek w rozumieniu ustawy o cmentarzach) części tego ciała, odłączonej od całości, pod warunkiem przedłożenia zaświadczenia stwierdzającego jego pochodzenie zgodnie z § 8 ust. 3 rozporządzenia. Jednakże mając na uwadze, że przepisy ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych w dziale V - „zasiłek pogrzebowy” w pełny sposób uregulowały kwestie przyznania prawa do zasiłku i zasad jego wypłaty, posługując się pojęciem „koszty pogrzebu”, trzeba opowiedzieć się za jego szerokim rozumieniem wykraczającym poza koszty związane wyłącznie z pochówkiem. Definicji „pogrzebu” nie zawiera ani ustawa o emeryturach i rentach, ani ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych. Definicji takiej próżno szukać także w przepisach ustawy z dnia 17 marca 1932 r. o chowaniu zmarłych i stwierdzaniu przyczyny zgonu (Dz.U. Nr 35, poz. 359 ze zm.). Co więcej, przepisy ostatnich dwóch ustaw nie posługują się w ogóle pojęciami „pogrzebu” a co najwyżej „domu przedpogrzebowego”. Przepisy ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych operują natomiast pojęciem „pochówku” utożsamianego ze „składaniem zwłok lub szczątków do grobu”. Zakładając więc racjonalność ustawodawcy, nie wydaje się celowe utożsamianie zakresu znaczeniowego obu pojęć, co więcej posłużenie się w ustawie o emeryturach i rentach pojęciem zasiłku „pogrzebowego” a nie zasiłku „z tytułu pochówku” nie wydaje się przypadkowe. Do takiego wniosku skłania także analiza przepisów poprzednio obowiązujących, które również posługują się pojęciem zasiłku „pogrzebowego”, a nie zasiłku „z tytułu pochówku”, pozostając w ten sposób niespójne z ustawodawstwem dotyczącym chowania zmarłych [tak: Rozdział 5 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267 ze zm.), Rozdział 5 ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 3, poz. 6 ze zm.), Rozdział VI dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. z 1958 r. Nr 23, poz. 97 ze zm.), art. 108 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o ubezpieczeniu społecznym (Dz.U. Nr 51, poz. 396 ze zm.)]. Wskazana niespójność jest celowa, albowiem ustawodawstwo dotyczące chowania zmarłych ma z jednej strony zabezpieczać należyte poszanie zwłok, z drugiej strony jego podstawowymi celami są też cele sanitarne. Ustawodawstwo określające zasady przyznawania zasiłków pogrzebowych ma zaś wyłączny cel, jakim jest zrekompensowanie najbliższej rodzinie ubezpieczonego kosztów wyprawienia ceremonii pogrzebowej. Zatem rozstrzygnięcie kwestii uprawnienia

do zasiłku pogrzebowego powinno uwzględniać przede wszystkim jego funkcję. Z punktu widzenia ryzyka socjalnego, zasiłek pogrzebowy służy nie tyle ochronie na wypadek śmierci żywiciela (to ryzyko objęte jest bowiem rentą rodzinną), ile ochronie ryzyka poniesienia kosztów pogrzebu, przy czym podkreślić trzeba, że nie są to koszty związane wyłącznie z wąsko rozumianym pochówkiem, a zatem złożeniem zwłok czy szczątków ludzkich do grobu. Trzeba jednocześnie stwierdzić, że w obowiązujących przepisach nie brak przesłanek, które pozwalałyby w świetle ustawy o cmentarzach uznać za dopuszczalne przeprowadzenie tzw. pogrzebu symbolicznego. Chodzi tutaj o sytuacje wyraźnie uregulowane prawnie, gdy zostało wydane orzeczenie o uznaniu za zmarłego (art. 535 i nast. k.p.c.) lub stwierdzające zgon (art. 526 i nast. k.p.c.), gdy mimo braku ciała, zasadne jest przeprowadzenie uroczystości żegnających i upamiętniających zmarłego. Tę samą regułę należałoby również zastosować w przypadku przekazania zwłok na cele naukowe, ponieważ czas wykorzystywania naukowego ciała może być różny, co sprawia, że, nawet gdy teoretycznie możliwe wydawałoby się oczekiwanie na zwrot ciała albo jego szczątków bądź zorganizowanie wspólnego pochówku z jednostką naukową, względy związane z faktem śmierci osoby, pożegnaniem zmarłego i jego upamiętnieniem uzasadniają, biorąc pod uwagę zasady współżycia społecznego, zwyczaj i kulturę danego kraju, zorganizowanie pogrzebu symbolicznego niezwłocznie po śmierci. Trudno wymagać od rodziny zmarłego, żeby czekała na możliwość pogrzebu szczątków zmarłego i jego „formalne” pożegnanie, aż placówka naukowa uzna, że zwłoki zostały już wykorzystane i mogą zostać zwrócone. Nie bez powodu również, prawo do zasiłku pogrzebowego wygasa w razie niezgłoszenia wniosku o jego przyznanie w okresie 12 miesięcy od dnia śmierci osoby, po której zasiłek przysługuje, a wyjątek ustanawia się na wypadek, gdy zgłoszenie wniosku nie było możliwe z powodu późniejszego odnalezienia zwłok lub zidentyfikowania osoby zmarłej. Wówczas prawo do zasiłku wygasa po upływie 12 miesięcy od sporządzenia aktu zgonu (art. 81 ust. 1 i 2 ustawy emerytalnej). Innymi słowy, w myśl art. 77 i nast. ustawy emerytalnej celem wypłaty zasiłku pogrzebowego jest, co do zasady, pokrycie kosztów „pożegnania” zmarłego w sposób zwyczajowo przyjęty. Może on obejmować również koszty pomnika czy ceremonii pogrzebowej. Nie należy więc utożsamiać pogrzebu wyłącznie z aktem złożenia ciała albo szczątków do grobu, ale z przeprowadzeniem zwyczajowo przyjętych, w danej kulturze, obrzędów związanych ze śmiercią i pożegnaniem osoby zmarłej. Przyjąć należy zatem, iż koszty symbolicznego upamiętnienia osoby zmarłej,

która pisemnym oświadczeniem wyraziła wolę przekazania swoich zwłok publicznej uczelni medycznej dla celów naukowych, są kosztami pogrzebu w rozumieniu art. 78 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i uzasadniają roszczenie o zasiłek pogrzebowy, o którym mowa w art. 77 ust.1 tej ustawy.

Z powyższych względów podjęto uchwałę jak w sentencji.

=====